

Δύο ασυμβίβαστες πλευρές σε σύγκρουση

Εργατικοί αγώνες στον απόχο της συντριβής του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία

"Οι στρατηγοί, οι διπλωμάτες, οι πολιτικοί έχουν μάθει εδώ και καιρό ότι η ιστορία είναι κάτι παραπάνω από ένα χρονολόγιο του παρελθόντος" είναι επίσης και μια πηγή από την οποία μπορεί να αντληθεί η αίσθηση της δύναμης και της κατεύθυνσης για το μέλλον"¹.

Ας ξεκινήσουμε με μια υπόθεση εργασίας. Την ώρα που κάποιος γεμίζει τους τοίχους της μητρόπολης με αντιφασιστικά συνθήματα ή καλύπτει με αυτοκόλλητα αντίστοιχου περιεχομένου τα στοχάδια και τις κάθε είδους φασιστοεμπνεύσεις, του έρχεται μια "περίεργη" ιδέα. Μήπως θα άξιζε τον κόπο να δει τι στο διάδολο είναι αυτοί οι φασίστες; Θα είχε κάποιο νόημα να ασχοληθεί με το παρελθόν τους και να μάθει τίποτα ουσιαστικό για τους πολιτικούς τους προγόνους, τους φίλους και τις "άκρες" τους; Η αρχική "περίεργη" ιδέα, λοιπόν, ήταν να ασχοληθούμε με την ιστορική διαδρομή της ακροδεξιάς στην Ελλάδα, μιας και είχαμε πολλές απορίες. Απορίες για το πολιτικό βάρος που διεκδικούσε και κάποτε αποκτούσε: απορίες για τον τρόπο οργάνωσης και τις στρατηγικές που εφάρμοζε· απορίες για τα γνωρίσματα που τη διαφοροποιούσαν από την ακροδεξιά άλλων χωρών. Πώς, όμως, να μιλήσεις για τον Μεταξά και την 4η Αυγούστου, για παράδειγμα, ή για τους ταγματασφαλίτες και το δωσιλογισμό αν προγουμένως δεν έχεις μια (μικρή, έστω) εικόνα για όλους εκείνους και εκείνες που βρίσκονταν στο στόχαστρο των φασιστών; Πώς να μιλήσεις για τους πολιτικούς παπούδες των εχθρών σου όταν δεν γνωρίζεις τους δικούς σου πολι-

τικούς παπούδες και αυτούς των ταξικών σου συντρόφων; Θεωρώντας, λοιπόν, ότι η εμφάνιση των φασιστών και των οργανώσεών τους πηγαίνει παράλληλα με την ταξική συνειδητοποίηση των "από κάτω", στο κείμενο που ακολουθεί και αποτελεί το πρώτο μιας σειράς κειμένων που θα βρει κανές στα επόμενα τεύχη, θα ασχοληθούμε, με αφορμή μια απεργία, με την άνοδο του ταξικού κινήματος στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία του '20.

Για να υπάρξει, βέβαια, ταξικό κίνημα, ή αλλιώς η οργανωμένη έκφραση των αρνήσεων των προλεταρίων, θα πρέπει να υπάρχουν πρώτα και κύρια εργάτες που ζουν πουλώντας στα αφεντικά την εργατική τους δύναμη· να υπάρχουν προλεταρίοι. Κι ενώ από τα μέσα του 19ου αιώνα η μισθωτή εργασία ήταν ήδη παρούσα, ως τις αρχές του 20ου η μισθωτή σχέση παρέμενε για τους περισσότερους εργαζόμενους περιστασιακή και δευτερεύουσα επιλογή. Γιατί μπορεί πολλοί αγρότες να κατέφευγαν στη βόρεια Πελοπόννησο προκειμένου να εργαστούν για ορισμένο διάστημα στις σταφιδοκαλλιέργειες, αποκλειστικός σκοπός τους όμως ήταν να συμπληρώσουν το επίσιο οικογενειακό εισόδημα και να επιστρέψουν στη συνέχεια στα χωριά τους. Αντίστοιχα, από το

1890 και μετά, τόσο λόγω της κρίσης της σταφίδας όσο και λόγω του εκσυγχρονιστικού εγχειρίματος του Τρικούπη που έδινε νέα "ώθηση" στην οικονομία, οι εργάτες γης αναζήτησαν άλλους εργοδότες, αλλά έμειναν σταθεροί στην επιλογή της προσωρινότητας. Στράφοποι στη νεογέννητη βιομηχανία, τη ναυτιλία, τα μεταλλεία και τους σιδηροδρόμους και συγκεντρώθηκαν στις πρώτες ελληνικές βιομηχανικές πόλεις: τον Πειραιά, το Λαύριο, το Βόλο, την Πάτρα, τη Σύρο. Ωστόσο, στόχος τους παρέμενε η όσο το δυνατό συντομότερη επιστροφή στο χωριό, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να δημιουργήσουν τις σχέσεις εκείνες που θα τους επέτρεπαν να οικοδομήσουν ένα άλλο αξιακό σύστημα και έναν διαφορετικό τρόπο ζωής, βασισμένο στην εργατική τους ιδιότητα. **Τα κύματα των προσφύγων από τη Μικρά Ασία θα αλλάξουν τα δεδομένα**, αφού για τους τελευταίους τα πράγματα ήταν απολύτως ξεκάθαρα: αν ήθελαν να επιβιώσουν θα έπρεπε να πουλάνε καθημερινά την εργατική τους δύναμη. Κι αν ήθελαν να ζήσουν θα έπρεπε να κινηθούν ανταγωνιστικά.

1. Προλετάριοι προ των πυλών

Η σοσιαλιστική σκέψη και δράση που άρχισαν να αναπτύσσονται την πρώτη δεκαετία του 20ου αιώνα, με τους πρώτους Έλληνες μαρξιστές να επιχειρούν να αναλύσουν την ελληνική κοινωνία με βάση την ταξική διαστρωμάτωση και τις διάφορες κινητοποιήσεις και απεργίες να πραγματοποιούνται "συχνά πυκνά", είχαν αναγκάσει τους πολιτικούς και δημοσιογραφικούς "παράγοντες" της εποχής να διαμορφώσουν μια ορισμένη επιχειρηματολογία εναντίον της αναδύομενης εργατικής κίνησης. Αργότερα, η έλευση περίπου 1,5 εκατομμυρίου προσφύγων θα έδινε νέα ώθηση σε μια τέτοια επιχειρηματολογία που και δοκιμασμένη ήταν και πολλαπλώς χρήσιμη αποδεικτική.

Στα βαθυστόχαστα άρθρα των αστικών εφημερίδων οι εργάτες παρουσιάζονταν ως "καλά παιδιά" που συχνά αποπροσανατολίζονταν από τους "κακούς" σοσιαλιστές που τους εκμεταλλεύονταν. Οι αρθογράφοι ασκούσαν πολι-

τική και δεν είχαν καμία πρόθεση να το αποκρύψουν (τα περί "τέταρτης εξουσίας" που τάχα ελέγχει την πολιτική ζωή και καταγγέλλει τις όποιες παρατυπίες αποτελούν πολύ μεταγενέστερες "δημοκρατικές ευαισθησίες"). Αυτός ακριβώς ο παρεμβατικός τους ρόλος και η πλήρωση ταυτίστηκε με τα αφεντικά απέναντι στον εσωτερικό εχθρό, καθόρισαν και την εικόνα του "ιδανικού εργάτη" που πρωθυΐσαν: **ο εργάτης είναι πάνω από όλα Έλληνας** και διακρίνεται για τον πατριωτισμό του, την ισχυρή θρησκευτική του πίστη και το σεβασμό του στην οικογένεια. Γι' αυτό και θα πρέπει να "λογικεύεται":

"Θέλουν οι εργάτες να συζητήσωμεν προς αυτούς και πρεμώτερον; Είμεθα πρόθυμοι... Σας λέγομεν το Ευαγγέλιον. Αποβάλλατε τας αναρχικές ιδέας με τας οποίας ζητούν να σας παρασύρουν εις τους τρομακτικούς και ανδρισους σκοπούς των οι άγνωστοι και άεργοι, οίτινες παρεισφρούσαν εις τας τιμήσους τάξεις σας..."².

Το κεντρικό ιδεολόγημα που συστηματικά

προβαλλόταν, αφορούσε τη βεβαιότητα για την από τα πάνω και έξωθεν "επιβολή" των ανταγωνιστικών ιδεών. Για τους διακιντές αυτών των επιχειρημάτων, όλα συνηγορούσαν στο εξής: μια αντεθνική συνωμοσία εξυφαίνεται εις βάρος της μικρής πλην τίμιας Ελλάδας και μια μολυσματική ασθένεια επιβουλεύεται την αιψεγάδιαστη καθαρότητά της. Μιλώντας, άλλωστε, για τη ρώσικη επανάσταση και τον κομμουνισμό μίλαγαν "περί χολέρας, πανώλους, γρύπης, εξανθηματικού τύφου, επιδημίας των επιδημιών τρομεράς", περί "μανίας αυτοκτονίας... εκστάσεως φρενών... η οποία δεν θεραπεύεται δυστυχώς με επιχειρήματα λογικής". Με νύχια και με δόντια, ο κυρίαρχη ρητορεία ήθελε να αποσιωπίσει το προφανές, διτί δηλαδίνη περί της εργατικής μαχητικότητας δεν οφείλεται παρά στην ύπαρξη αντικρουόμενων συμφερόντων μέσα στα πλαίσια της καπιταλιστικής κοινωνίας.

Έτσι, εγκαλώντας τους εργάτες επειδή με τις επιλογές τους δίθεν υπονόμευαν την ανάπτυξη της ελληνικής βιομηχανίας ήδη από το ξεκίνημά της ή ακόμα αποσκοπούσαν στην αυτο-

νόμηση της Μακεδονίας και της Θράκης κατά τις "υποδείξεις" των συντρόφων τους κομμουνιστών της Τρίτης Διεθνούς, τα αφεντικά και οι βοηθητικοί τους μηχανισμοί καλλιεργούσαν την εντύπωση μιας "μεγάλης ευτυχισμένης οικογένειας" εκμεταλλεύμενων και εκμεταλλευτών που δεν είχαν και τίποτα να χωρίσουν.

Η επικέντρωση, ωστόσο, σε μια ορισμένη στιγμή (εδώ στη Γενική Απεργία του Αυγούστου του '23) δεν θα μπορούσε να γίνει επαρκώς κατανοητή χωρίς την ταυτόχρονη αναζήτηση του γενικότερου πλαισίου, μέσα στο οποίο εντάσσεται. Τα αφεντικά είχαν μόλις βγει από τη συντριβή στη Μικρά Ασία και καλούνταν να αντιμετωπίσουν την οικονομική κατάρρευση που τους άφησε ως ενθύμιο ο πόλεμος, ενώ οι εργάτες είχαν μόλις αποφασίσει να πολιτικοποιήσουν τις αντιδράσεις τους και να οργανωθούν. Η μια πλευρά δεν μάσαγε τα λόγια της και, όπως μπορεί να καταλάβει κανείς από τα όσα ξέρνούσαν τα "επίσημα χείλη", σήμουρα δεν έμενε μόνο σε αυτά. Ο Απόστολος Καραγκούνης, αξιωματικός της χωροφυλακής στο 5ο Αστυνομικό Τμήμα Θεσσαλονίκης, αναλαμβάνει, εν έτει 1921, να μας πείσει για του λόγου το αιλοθές:

"Αυτούς τους μπολσεβίκους να μην τους φέρνετε έτσι αλλά σακατεμένους εμπρός μου...", "να τους φέρνετε μισούς", "Αυτό το τρίμα πρέπει να είναι ο τάφος των εργατών...", "Όλοι οι εργάτες θα πέσουν εμπρός μου πτώματα"³.

Πόσο πιο περιγραφικός να γίνει τέλος πάντων ένας υψηλόβαθμος της κρατικής μηχανής για να αντιληφθούν όλοι ότι οι εργάτες είναι "πρόβλημα", για τη "λύση" του οποίου θα ακολουθηθεί, κατά βάση, ο δρόμος της ωμής καταστολής.

Η άλλη πλευρά, πάλι, έπρεπε να δεξεί την αποφασιστικότητα και τη σταθερότητα της, ζεπερνώντας αντιφάσεις και εμπόδια που πιθανώς να φάνταζαν ανυπέρβλητα.

Πρόκειται, εν ολίγοις, για μια δεκαετία που αποτέλεσε **πραγματικό εργαστήριο ταξικού μίσους**: μια δεκαετία κλιμάκωσης της ταξικής αντιπαράθεσης απ' όπου ξεπίδνοσαν δυναμικές ενέργειες με πρωταγωνιστές χιλιάδες εργάτες και εργάτριες. Εκείνους κι εκείνες που επέλεξαν να αγωνιστούν με μαχητικότητα και αξιοπρέπεια απέναντι στη βαρβαρότητα που τους επεφύλασ-

σαν: εκείνους κι εκείνες που έλαβαν ενεργά μέρος στις πρώτες προσπάθειες συγκρότησης του κινήματος. Τότε που οι εργάτες αναγνώρισαν τη δύναμη τους και (για κάποιο διάστημα) έπαψαν να την φοβούνται: τότε που στη μετώπη του κτηρίου του Εργατικού Κέντρου Θεσσαλονίκης δέσποζε μια επιγραφή με τη φράση: "**Κτυπάτε τους χαφιέδες**".

2. Ο ελληνικός καπιταλισμός σε νέες περιπέτειες

Mετά τους βαλκανικούς πολέμους της περιόδου 1912-13, το ελληνικό κράτος διπλασιάσασε τα εδάφη του, είδε τον πληθυσμό του να αυξάνεται (άρα και την εσωτερική του αγορά να διευρύνεται), ενώ παράλληλα κατέκτησε και τη Θεσσαλονίκη: την κομβική σημασίας πόλη - λιμάνι. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες, τις πολλά υποσχόμενες για τον ελληνικό καπιταλισμό, μπήκε σε εφαρμογή και το σχέδιο του Βενιζέλου και του κόμματός του, των Φιλελευθέρων, για εκσυγχρονισμό του πολιτικού συστήματος. Είχε έρθει πλέον η ώρα να "πλασαριστεί" η Ελλάδα ανάμεσα στα υπόλοιπα δυτικοευρωπαϊκά κράτη και να είναι σε θέση να παιζεί επί ίσοις όροι στη διεθνή σκακιέρα, υπερασπιζόμενη τα συμφέροντά της. Και κάπως έτσι, το 1914, διατυπώθηκε η πρώτη ολοκληρωμένη εργατική νομοθεσία που εκτός των άλλων εμπεριείχε το νόμο 281 "περί σωματείων", βάσει του οποίου ιδρύθηκαν τα συνδικάτα.

Λίγα χρόνια αργότερα και μετά το τέλος του Α' Παγκόσμιου Πολέμου, ο Βενιζέλος θα γινόταν ακόμα πιο "δραστήριος" στην προσπάθειά του να εξασφαλίσει το μεγαλύτερο δυνατό μερίδιο από τη λεία. Γι' αυτό και παρουσιάζόταν ως επικεφαλής ενός ευρωπαϊκού κράτους το οποίο απέιχε μακράν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία: μιας σύγχρονης κρατικής οντότητας με τα όλα της: με το θεσμικά κατοχυρωμένο εργατικό της κίνημα, με το αναγνωρισμένο σοσιαλιστικό της κόμμα. Ήταν εμφανές ότι πίσω από τη "φιλεργατική" της μάσκα, η αστική δημοκρατία οχυρώνταν απέναντι στη σχετικά νέα, αλλά συνεχώς καλπάζουσα "κομμουνιστική απειλή" και επιχειρούσε να ελέγχει τις εργατικές διεκδικήσεις. Ο Βενιζέλος, λοιπόν, ήξερε πολύ καλά τι έκανε όταν το 1918 παρείχε κρατική υποστήριξη τόσο για την ίδρυση της ΓΣΕΕ όσο και του Σοσιαλιστικού

Εργατικού Κόμματος Ελλάδος (ΣΕΚΕ). Προσπαθούσε να προκαθορίσει τις εργατικές διεκδικήσεις, καθώς και να διασφαλίσει ότι ο όποια οργανωτική δραστηριότητα των εργατών δεν θα ξέφευγε από τα επιτρεπτά πλαίσια. Με άλλα λόγια, δεν ήθελε να έχει όλα τα μέτωπα ταυτόχρονα ανοιχτά. Ας μην ξενώμε ότι αναφερόμαστε στην περίοδο που στο λόγο και τις στρατηγικές της τάξης των αφεντικών κυριαρχούσε πο το "Μεγάλο Ιδέα". Το ιδεολογικό εκείνο σχήμα, δηλαδή, που έτρεφε τον ελληνικό εθνικισμό και φαινόταν να ανταποκρίνεται πιο αποτελεσματικά στις ανάγκες του κεφαλαίου της συγκεκριμένη εποχή. Η Ελλάδα "των δύο ππείρων και των πέντε θαλασσών" συνιστούσε μια λειτουργική ιδεολογική κατασκευή, βάσει της οποίας δίθεν αποδεικνύόταν η αδιαμφισβίτη που συνέχεια του ελληνικού έθνους μέσα στους αιώνες και η παρουσία του στα εν λόγω εδάφη. Η "Μεγάλο Ιδέα", όμως, δεν ερχόταν να καλύψει αποκλειστικά την ανάγκη εσωτερικής συνοχής και εθνικής ενότητας: ερχόταν να δώσει **διέξodo και στην επεκτατική κρατική πολιτική**. Μια πολιτική που έβρισκε πάτημα στο γεγονός ότι μέχρι το 1922 η οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα του ελληνικού κεφαλαίου επεκτεινόταν σε έναν ευρύτερο γεωγραφικό χώρο, έξω από τα σύνορα.

Με το "άδοξο" τέλος της επέλασης του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία το '22, έκλεισε ένας κύκλος αναζήτησης νέων ζωνών προς εκμετάλλευση στο εξωτερικό και εγκαινιάστηκε ένας κύκλος αναδίπλωσης στο εσωτερικό. Το μέτωπο που άνοιγε πλέον δεν βρισκόταν στις εσχατίες της Ανατολίας, αλλά πολύ πιο κοντά στα περίχωρα της Θεσσαλονίκης, στην κεντρική Ελλάδα, στον Πειραιά και αλλού. Εκεί όπου κατά κύριο λόγο εγκαταστάθηκαν οι μικρασιάτες πρόσφυγες εκεί όπου γνώρισαν από πρώτο χέρι τη "Ζεστή φιλοξενία" του ελληνικού καπιταλισμού και ενός σημαντικού τμήματος της ελληνικής κοινωνίας. Η μαζική αυτή έλευση πληθυσμών που θα αναγκάζονταν να δεχτούν τις χειρότερες συνθήκες ζωής και εργασίας για να επιβιώσουν, από τη μια εξασφάλιζε τη σταθερή ύπαρξη μιας στρατιώτισ θ φθηνών εργατών στην υπηρεσία των αφεντικών κι από την άλλη συνέβαιλε στη συγκρότηση του ελληνικού προλεταριάτου. Οι πρόσφυγες όντας πλήρως εξαρτημένοι από την θέση των εργασιών της σε έναν πληθυσμό που δεν θα αναγκάζονταν να δεχτούν τις κοινωνικές και του κράτους ομάδα.

Ο ΒΡΑΧΟΣ Η γενική απεργία του 1919

Η απεργία του 1923 θα μπορούσε να θεωρηθεί η πρώτη αδιάλλακτη γενική απεργία του ελληνικού προλεταριάτου. Οστόσο δεν ήταν η πρώτη απόπειρα οργανωμένης μαζικής αντιπαράθεσης με τα αφεντικά. Τον Ιούλιο του 1919 υπήρξε μια προγούμενη απόπειρα γενικής απεργίας που καταπάνηκε πολύ πιο έυκολα με τη γνωστή μέθοδο της αλύπτητης καταστολής: "Όλες οι εργατικές συγκεντρώσεις απαγορεύθηκαν με στρατιωτικό διάταγμα, προειδοποιήσεις της Εργατικής Κοινωνίας απαγορεύθηκαν με μαχητικότητα και αξιοπρέπεια απέναντι στη βαρβαρότητα που τους επεφύλασ-



Στις 14 Ιούλη, ενώ όλα είχαν ησυχάσει, η Ακρόπολις κυκλοφόρησε με ύμνο στον

στρατιωτικό διοικητή Ιουλιανό Κονταράτο που ήταν επιφορτισμένος με την στρατιωτική πάταξη της απεργίας:

Αυτός είναι ο βράχος, προ του οποίου μετεβλήθησαν εις θρύμματα οι βισσοδομήσαντες την αναρχία (...) Όπου επενέβη, και ζητεῖται η επέμβασή του εις πάσαν κρίσιμον στιγμήν του κράτους, ως από μαγείας τα πράγματα αποκαθίστανται εις την θέσην των. Διότι ο στρατηγός Κονταράτος αρκεί να μορφώσῃ γνώμην σύμφωνον προ την σεινήδησή του και από το χέρι του υψούται ως καταπέλτης κατά πάσης κεφαλής, η οποία εγέρεται κατά της κοινωνίας και του κράτους (...)

Πίσω από τις θριαμβολογίες των αιστών μπορούμε να εντοπίσουμε τις βασικές κατευθύνσεις της αντιμετώπισης της εργατικής απειλής στο μεσοπόλεμο. Ήταν η εποχή που οι εφημερίδες μιλούσαν στους εργάτες στο Β' πληθυντικό και τους έλεγαν εργάτες και όχι "εργαζόμενους" ("εργάτες σας λέγομεν το Ευαγγέλιον! Αποβάλατε τας αναρχικάς ιδέας (...)") εγραφεί η Εστία στις 10/7 του 1919). Ήταν η εποχή που η ταξική σύγκρουση αναγνωρίζοταν σαν αμείλικτη από όλα τα μέρη, στη θεωρία και την πράξη. Ήταν επίσης, τολμούμε να πούμε, μια εποχή αναζήτησης. Οι δύο μεριές του ταξικού πολέμου είχαν συσταθεί. Και αναζητούσαν τις μεθόδους τους. Από τη μεριά του κράτους, αυτή η αναζήτηση σήμαινε ότι προς το παρόν έπρεπε να προσφύγει στις μεθόδους που γνώριζε καλύτερα, με πρώτη τη στρατιωτική βία. Άλλα, όπως έδειχναν τα επόμενα χρόνια, οι Κονταράτοι και τα αφεντικά τους, με τη ταξική ζήτημα δεν θα ξεμπέρδευαν τόσο εύκολα...

3. Ταξικό μίσος ως απάντηση στην “κρίση”

Παρόλα αυτά, τα εξαντλητικά ωράρια, οι εξευτελιστικοί μισθοί και οι καθημερινές οικονομικές και κοινωνικές πιέσεις με τις οποίες έρχονταν αντιμέτωποι οι προλετάριοι δεν συνεπάγονταν κάποιου είδους “αυτόματη” ταξική συνειδητοποίηση. Η συγκρότηση ενός ταξικού κινήματος δε συνιστά μια ευθύγραμμη κίνηση με προβλέψιμα αιποτελέσματα, αλλά μια σύνθετη διαδικασία που εκτός όλων των άλλων προϋποθέτει και συστηματική δουλειά. Η οργή, όμως, που εκδηλώνοταν με διαφορετική κάθε φορά αιφορμή (αλλά ίδια πάντοτε αιτία) δεν ήταν καταδικασμένη να πέσει στο κενό. Οι ιδέες γενικότερου σοσιαλιστικού περιεχομένου είχαν αρχίσει (έστω και δειλά, μοριακά ή ακόμα και απλοϊκά, σε πολλές περιπτώσεις) να κάνουν αισθητή την παρουσία τους. Έτσι, η απόδοση ταξικών χαρακτηριστικών στην καθημερινότητα που βίωναν και η σταδιακή οικοδόμηση μιας διακριτής συλλογικής ταυτότητας, της εργατικής, έδιναν (ή καταρχήν επεδίωκαν να δώσουν) μια ριζοσπαστική κατεύθυνση στις διεκδικήσεις των “από κάτω”. Σε περιοχές, μάλιστα, όπως η Θεσσαλονίκη όπου από καιρό υπήρχε ένα ενεργό προλεταριάτο (με το εβραϊκό στοιχείο να πρωταγωνιστεί), όπου εκδίδονταν εφημερίδες με αρκετά πρωθημένες απόψεις και όπου το 1908 είχε ιδρυθεί η Σοσιαλιστική Εργατική Ομοσπονδία, η Φεντερασίδη, η οποία στη συνέχεια έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην ίδρυση της ΓΣΕΕ, ο κύκλος της σύγκρουσης ήταν κιόλας μια πραγματικότητα.

Αύγουστος 1923: η εργατική τάξη αντεπιτίθεται

Μας κατηγόρησαν για αναρχικούς, μας είπαν πως πρέπει να μνημεύσουμε τα “πράγματα”, να δεχθούμε “ένα συμβιβασμό”, το συμβιβασμό της ελαττώσεως.

Με την πολιτική της σιωπής, προσπαθούν να παραστήσουν πως το ζήτημα το εργατικό “λύθηκε” χάρις στην πατρική επέμβαση της Κυβερνήσεως⁷.

Τίποτε μη σας φοβίζει. Τίποτε μη σας αποθαρρύνει.

Στη δύναμή μας, στη δύναμη την οικονομική και πολιτική της τάξεως μας σ' αυτήν θα βασισθούμε.

Μ' αυτήν θα νικίσουμε.

Τους ανθρώπους που πλούτισαν εις βάρος μας εις βάρος του εργατικού λαού. Τους ανθρώπους που εις βάρος μας ακόμα ζουν, τους υπαιτίους της Μικρασιατικής εκστρατείας, τους καταστροφές μας μόνον έτσι θα τους καταβάλουμε⁸.

Το καλοκαίρι του '23 τα αφεντικά είχαν πάρει τις αποφάσεις τους. Κι αυτές δεν ήταν άλλες από τη μείωση μισθών, την απόλυτη εργατών και το κλείσιμο επιχειρήσεων. Συγκεκριμένα, το σχέ-

διο προέβλεπε τη μείωση των ημερομισθίων κατά 25-30%, ενώ αν οι εργάτες έκαναν τους δύσκολους και δεν αποδέκονταν τη νέα μαγευτική κατάσταση, οι εργοδότες θα προχωρούσαν σε λοκ-άουτ, σταματώντας την παραγωγή. Τέλος, ζήτησαν από το καθεστώς Πλαστήρα να καταργήσει το νόμο του 1920 “περί υποχρεωτικής καταγγελίας της συμβάσεως ιδιωτικών υπαλλήλων”, σύμφωνα με τον οποίο απαγορεύονταν οι απολύσεις χωρίς την καταβολή αποζημίωσης. Μέχρι τις αρχές του Ιούντου του '23 είχαν ήδη πραγματοποιηθεί 5.000 απολύσεις στον Πειραιά.

Οι εργάτες δεν ήταν διατεθειμένοι να κάτσουν με σταυρωμένα χέρια, ενώ οι πιο “διορατικοί” από την τάξη των αφεντικών είχαν από νωρίς προειδοποιήσει ότι τα “χειρότερα” έρχονταν. Στις 9 Αυγούστου, οι Μυλεργάτες του Πειραιά έδωσαν χρονικό περιθώριο στους αλευροβιομήχανους για να ικανοποιήσουν τα αιτήματά τους. Το τελεσίγραφο έληγε σε 24 ώρες. Την επόμενη ημέρα, κατέβηκαν σε απεργία, ο οποία επεκτάθηκε και στον κλάδο του επισπισμού. Το λιμάνι του Πειραιά δεν θα αργούσε να παραλύσει. Στις 17 του μήνα, μόνο ένα ατμόπλοιο θα κατάφερνε τελικά να αποπλεύσει, ενώ στην απεργία συμμετείχαν πλέον και οι φορτοεκφορτώτες. Η πλεκτροδότηση της Αθήνας και του Πειραιά δεν διακόπικε, αφού ο στρατός έκανε εγκαίρως τα κουμάντα του· ένα απόσπασμα είχε καταλάβει από τον Ιούλη ακόμα το πλεκτρικό εργοστάσιο στο Παλαιό Φάληρο. Στις 20 Αυγούστου, κηρύχτηκε η γενική απεργία από τη ΓΣΕΕ και αρμόσως έπαψαν να λειτουργούν τα τραμ και ο πλεκτρικός. Την ίδια ημέρα, η κυβέρνηση αποφάσισε να διαλύσει τα αναγνωρισμένα επαγγελματικά σωματεία. Ο ιδιοκτήτης της “ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ” και πρόεδρος του ΣΕΒ, ο οποίος, όπως προαναφέραμε, στις ελεύθερες ώρες του ήταν και υπουργός Εθνικής Οικονομίας ήξερε πολύ καλά τι έκανε όταν χρησιμοποιούσε όρους που παρέπεμπαν σε πολεμικές αναμετρίσεις. Στις δηλώσεις του στην Καθημερινή στις 22 Αυγούστου, ο πολυτάλαντος Ανδρέας Χατζηκυριάκος έκανε λόγο για “την μεγάλην, την τελειωτικήν μάχην”, σπεύδοντας να διαβεβαιώσει ότι το Κράτος θα επιδείξει σιδηρά πυγμή και αδιαλλαξία:

“Η απόφασης της Επαναστάσεως περί διαλύσεως των εργατικών σωματείων, δεν αφέωρα μόνον, ως εγράφη, τα προσχωρήσαντα εις την απεργίαν αωματεία. Διελύθησαν και τα σωματεία τη μη απεργήσαντα, ουδεμία δε μέχρι της στιγμής εγένετο σκέψης, περί ανασυστάσεως αυτών, είτε τώρα, είτε τα μέλλοντα.

Το Κράτος ανέμενε την απεργίαν των εργατών και είχε λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα. Ανέμενε την απεργίαν ταύτην, διά να δώσει την μεγάλην, την τελειωτικήν μάχην, η οποία θ' απεδίκνυε ότι με τη ημίμετρα δεν λύονται αι απεργήσαι, ότι αι υποχωρίσεις εκ μέρους του Κράτους είνε πημίμετρα και ότι μόνον διά της πλήρους αρνίσεως του το Κράτος, όπως υποκύψη εις τους εργάτας, θα λύση, άπαξ διά παντός, τα εργατικά ζητήματα.

Ημείς ουδεμίαν ενέργειαν καταβάλλομεν, όπως συμβιβάσωμεν τα πράγματα. Οι επιθυμούντες να επανέλθουν εις τας εργασίας των, ας επανέλθουν και ας λύσουν τας διαφοράς των μετά των εργοδοτών των.

Δεν θα δεχθώμεν καμίαν επιτροπήν, διότι δεν αναγνωρίζουμε τοιαύτην, ως ουδέν αντιπροσώπευσαν.

Το καθήκον μας ήταν να εξασφαλίσωμεν εις το κοινό, όσα αι απεργίαι επικινδύνευαν να του στρέψουν”. (...)

Υποθέτουμε πως αν ήταν οπαδός του μινιμαλισμού, θα έλεγε απλώς: **Έχουμε πόλεμο.** Στο εξής, οι συγκεντρώσεις σε κλειστό ή ανοικτό χώρο απαγορεύονταν⁹ και οι αστυνομικές και στρατιωτικές δυνάμεις αναλάμβαναν να “καθαρίσουν” το τοπίο. Χωρίς να έχουν χρόνο, εισέβαλαν στα Εργατικά Κέντρα και τα γραφεία των σωματείων συλλαμβάνοντας στο σωρό και κατάσχοντας αρχεία, έγγραφα και χρήματα. **Το στοίχημα για το καθεστώς**, το οποίο και είχε παρουσιαστεί ως εθνοσωτήριο μετά τη μικρασιατική συντριβή, **ήταν να απαντήσει κατά τρόπο παραδειγματικό στον ξεσπούμαντο των εργατών.**

“Οι στρατιωτικοί έπρεπε να πείσουν ότι ήθελαν και μπορούσαν να προστατεύσουν την ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής και τη δυνατότητα των ιδιοκτητών των μέσων αυτών να πραγματοποιούν κέρδη”¹⁰,

και αυτό ακριβώς θα έκαναν. Λίγες μέρες πριν την καταστολή, ο Γεώργιος Παπανδρέου, τότε Υπουργός Εσωτερικών, δήλωνε σε εκπροσώπους των εργατών: “Κύριοι, η εβδομάδα αυτή είναι η εβδομάδα των Παθών για σας. Γενικά Απεργία ήσον Επανάστασι! Και η Επανάστασις καταστέλλεται διά της βίας”. Η απεργία, ωστόσο, δεν παρέμεινε υπόθεση της Απτικής αντίθετα, απλώθηκε στη Θεσσαλονίκη, το Βόλο και σε άλλες πόλεις.

Μέσα σε αυτές τις συγκρουσιακές συνθήκες, η κυβέρνηση δεν άφησε τίποτα να πάιει χαμένο. Ήταν, λοιπόν, διατεθειμένη να εκμεταλλευτεί το οικονομικό αδιέξοδο των προσφύγων και να τους αναγκάσει να δουλέψουν, προσφέροντας ισχυρό πλήγμα στο απεργιακό μέτωπο. Το συγκεκριμένο γεγονός αξιοποιήθηκε και σε ιδεολογικό επίπεδο, αφού οι πρόσφυγες, οι οποίοι συντοικονομούσαν αντιμετώπιζαν και σοβαρό πρόβλημα στέγασης, κλήθηκαν να χρησιμοποιήσουν τα γραφεία των σωματείων ως κατάλυμα. Τη στιγμή που η κυβέρνηση επιδιόρθωνταν σε στοχευμένες φιλανθρωπίες εκδικητικού χαρακτήρα, δεν έλειπαν οι συμπλοκές ανάμεσα σε απεργούς και απεργοσπόστες. Κι ενώ 70-80.000 εργάτες συμμετείχαν ενεργά σε μια απεργία με την οποία διακυβεύονταν πολλά για το παρόν και το μέλλον του εργατικού κινήματος, κάποιοι θεώρησαν ότι η όλη κινητοποίηση δεν τους αφορούσε. Οι σιδηρόδρομοι συνέχισαν, λοιπόν, να λειτουργούν επιρρεάζοντας στο μέγιστο βαθμό την έκβαση του αγώνα, μιας και ουσιαστικά επρόκειτο για το μοναδικό μεταφορικό μέσο. Η πρέ-

σία της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Σιδηροδρομικών (ΠΟΣ) έκρινε ότι μια τόσο ισχυρή Ομοσπονδία όπως αυτή των σιδηροδρομικών μπορούσε να διαπραγματευθεί από μόνη της με την κυβέρνηση και να υπερασπιστεί τα συμφέροντά της χωρίς να πρέπει να κατέβει σε κοινή δράση με τις άλλες⁹.

Η προκήρυξη που μοιράζαν οι απεργοί και με την οποία καλούσαν τους εργάτες να συμμετάσχουν στη συγκέντρωση της ΓΣΕΕ και του Εργατικού Κέντρου Πειραιά στο Πασαλιμάνι δεν άφηνε περιθώρια παρεμπνείας: **η κατάσταση ήταν εμπόλεμη:**

"Απεργοί εργάται και εργάτιδες, εις τας 4μ.μ σήμερον όλοι και όλες εις την πλατείαν του Δημοτικού Θεάτρου Πειραιώς, μπροστά εις το Εργατικόν Κέντρον μας. Εις την μεγάλην αυτήν συγκέντρωσιν πρέπει να μη λείψη κανείς απεργός. Όλοι μαζί ἡώς τώρα επολεμήσαμε μόνον διά ξένα συμφέροντα. Τώρα θα πολεμήσωμε διά τα ιδικά μας συμφέροντα. Διά τα συμφέροντα της τάξεως μας"¹⁰.

Το απόγευμα της 22ης Αυγούστου ξεκίνησε η κρατική αντεπίθεση και το Πασαλιμάνι θα πνιγόταν στο αίμα. Η εντολή προς την αστυνομία και το στρατό ήταν να ανοίξουν πυρ, ενώ όπως ήταν αναμενόμενο οι επίσημες αναφορές έκαναν λόγο για "άμυνα" των σωμάτων ασφαλείας που δήθεν δέχτηκαν επίθεση από τους απεργούς. Οι τελευταίοι, άρχισαν να μετράνε τις απώλειές τους: 11 νεκροί, περίπου 100 τραυματίες και 500 συλληφθέντες. Με διαταγή του Α' Σώματος Στρατού, οι δολοφονημένοι εργάτες θάφτηκαν την επομένη, κρυφά από τους συγγενείς. Έπρεπε με κάθε τρόπο να αποφευχθεί μια ταφή που θα εξελισσόταν σε ανοιχτή αντικυβερνητική εκδήλωση, για να μπορέσει και ο στρατός να βγάλει ανενόχλητος την ανακοίνωσή του: "Απόλυτος ποσού επεκράτησε σήμερον". Στις 25 Αυγούστου, η ΓΣΕΕ θα ανακοίνωνε και τυπικά τη λίξη της απεργίας, όμως η πολυπόθητη, για τα αφεντικά, ποσού θα παρέμενε διακύβευμα. Και πώς θα μπορούσε να γίνει αλλιώς, από τη στιγμή που στο προσκήνιο βρίσκονταν **δύο ασυμβίβαστες πλευρές σε σύγκρουση;**

Σημειώσεις

¹ Η εκτίμηση ανήκει σε δύο αμερικανούς συνδικαλιστές που πριν από περίπου 60 χρόνια τους προβλημάτιζε έντονα το χάσμα που υπάρχει ανάμεσα στους "από κάτω" και την ιστορία τους. Αναφέρεται στο βιβλίο του Θανάση Καμπαγιάννη, "Το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα 1918-1926", Εκδόσεις Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο, 2007.

² Η Εστία ξεσπαθώνει στις 11 Ιούλη του 1919.

³ Ο Καραγούνης έκανε συστάσεις στα όργανα της τάξης, μιας και δεν ήταν πολύ ικανοποιημένος από τις μέχρι τότε αποδόσεις τους. Υποψιαζόμαστε ότι οι χαμηλόβαθμοι μπάτσοι βελτιώθηκαν με τον καιρό και την "εξάσκηση", οπότε και σταμάτησαν να εξοργίζουν τον τελειομανή αξιωματικό...

⁴ Απόσπασμα της προκήρυξης της ΓΣΕΕ, όπως δημοσιεύθηκε στην Καθημερινή στις 22 Αυγούστου του '23.

⁵ Τα αφεντικά είχαν (και τυπικά) απόλυτη ελευθερία κινήσεων, μιας και ο Υπουργός Εθνικής Οικονομίας Ανδρέας Χατζηκυριάκος και διαχειριστής των εργατικών υποθέσεων (δεν υπήρχε ακόμα Υπουργείο Εργασίας) ήταν παράλληλα πρόεδρος του Συνδέσμου Ελλήνων Βιομηχάνων (ΣΕΒ), καθώς και ιδιοκτήτης της εταιρείας παραγωγής τσιμέντου "ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ". Άνθρωπος εμπιστοσύνης δηλαδή.

⁶ Σε μια αναφορά του τον Ιούλη ο βρετανός διπλωμάτης Μπέντικ ήταν κάτι παραπάνω από ανήσυχος: "...Οι εργάτες υπό κομμουνιστική επιρροή είναι πιο αποφασισμένοι από ποτέ να αρνηθούν κάθε μείωση των μισθών. Οι νηγέτες, φοβούμενοι ότι θα ανατραπούν, έχουν αποφασίσει να κάνουν ό,τι θέλουν οι εργάτες. Καταβάλλεται κάθε προσπάθεια να μπουν σε όλα τα εξαιρετικά μικρά σωματεία και να προετοιμάσουν την γενική απεργία... Το σημαντικό είναι ότι οι κομμουνιστές έχουν κάνει αναμφισβήτητη πρόσδο... περαιτέρω, που είναι και σοβαρότερο, ο Πειραιάς που μέχρι σήμερα ήταν το κέντρο των μετριοπαθών αντικομμουνιστών εργατών, έχει γίνει τώρα το κέντρο της αντίστασης και οι μετριοπαθήσις συνδικαλιστές έχουν συνταυτιστεί με τους εξτρεμιστές...".

⁷ Η απαγόρευση θα κρατήσει έξι μήνες.

⁸ Χρήστος Χατζηιωσήφ, Κοινοβούλιο και Δικτατορία, στο: Ιστορία της Ελλάδος του 20ου αιώνα 1922-1940, ο Μεσοπόλεμος, Βιβλιόραμα, 2003.

⁹ Η ΠΟΣ θα υποστεί τις συνέπειες της στάσης της δύο- χρόνια αργότερα, όταν η απεργία των σιδηροδρομικών του 1925 θα μείνει απομονωμένη και θα τσακιστεί από την κρατική καταστολή.

¹⁰ Απόσπασμα προκήρυξης που δημοσιεύθηκε στις 23 Αυγούστου του 1923 στην Καθημερινή.



* * Στοιχεία και αποσπάσματα που υπάρχουν στο κείμενο προέρχονται από εφημερίδες της εποχής και από τα βιβλία του Αλέξανδρου Δάγκα, Ο Χαφίες. Το κράτος κατά του κομμουνισμού, Ελληνικά Γράμματα 1995 και του Θανάση Καμπαγιάννη, "Το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα 1918-1926", Εκδόσεις Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο, 2007.



ΤΟ ΚΥΜΑ

Οι φωτογραφίες των μελών του σωματείου Γκαρσονιών Πειραιά, που ακολουθούν, προέρχονται από την περίοδο γύρω στα 1920. Μας δίνουν μια εικόνα των ανθρώπων που δέχθηκαν τα πυρά της αστυνομίας στην απεργία του 1923. Από το βιβλίο Το Εργατικό - Συνδικαλιστικό Κίνημα στην Ελλάδα του Θανάση Καμπαγιάννη.



1. Αλκιβιάδης Δρόσος, Δημόπουλος, Νησιοί Καλαμάν, ηγέτης, 40



2. Αποστολόπουλος Νικόδημος, Αγά, ηγέτης, 45



7. Γεράσιμος Τσακαλός, Σάμος, ηγέτης, 48



8. Σπύρος Ιωαννίδης, Σάμος, ηγέτης, 50



4. Βασιλείος Απόστολος, ηγέτης, 28



5. Βασίλειος Σπυράτος, ηγέτης, 18



6. Γαλακτής Γεωργίου, ηγέτης, 50



9. Αθανάσιος Αθανασίου, Σύρος, ηγέτης, 25



3. Αθανάσιος Αθανασίου, Σύρος, ηγέτης, 28